

Tweede Kamer

DER STATEN-GENERAAL

“Vrijheid doorgeven kan alleen als er vrijheid is om door te geven”

Toespraak in Nieuwspoort, 4 mei 2016

Door Khadija Arib, Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Het gesproken woord geldt.

Dames en heren,

Ik ervaar het als heel bijzonder om juist op deze dag bij u te zijn. Wat is er passender dan om juist vandaag te spreken over een thema dat al sinds de herziening in 1848 in onze Grondwet is verankerd, maar tegelijkertijd onverminderd actueel is: het vrije woord?

Praten over vrijheid kan niet zonder door te dringen tot de betekenis van 4 mei. Het is het moment waarop wij, juist hier in het perscentrum Nieuwspoort, stilstaan bij hen die de strijd voor de vrijheid van het woord hebben moeten bekopen met het verlies van het eigen leven. Zij betaalden de prijs voor onze vrijheid nu. Wij eren ze door in ons handelen betekenis te geven aan het thema dat het Nationaal Comité 4 en 5 mei voor dit jaar heeft gekozen, ‘Geef vrijheid door’. Want uw werk als pers is onlosmakelijk verbonden met het thema ‘het vrije woord’. Zonder vrij te spreken kun je niets doorgeven.

Het doorgeven van vrijheid moet doorgaan, ook nu er steeds minder mensen zijn die de Tweede Wereldoorlog zelf nog hebben meegemaakt. Er zijn steeds minder mensen die nog angstig zijn als ze hun ogen dichtdoen en terugdenken aan die tijd. Er zijn steeds minder mensen die nog altijd worden achtervolgd door de zwarte herinneringen, door verlies en verdriet. Daarover uit de eerste hand vertellen kon Jules Schelvis, die dit jaar op 95-jarige leeftijd is overleden. Van alle mensen die vanuit Nederland zijn getransporteerd naar vernietigingskamp Sobibor in Polen overleefden slechts achttien het kamp. Van zijn transport was Jules Schelvis zelfs de enige overlevende, van 3006 mensen. Als geen ander heeft Jules Schelvis, met zijn internationaal toonaangevende publicaties, waaronder zijn ‘Vernietigingskamp Sobibor’, doorgegeven wat voor verschrikkingen er hebben plaatsgevonden. Wij zijn Jules Schelvis dankbaar dat hij de kracht had zijn ervaringen met ons te delen. Zo heeft hij het voor ons allemaal mogelijk gemaakt om zijn verhalen weer door te vertellen.

Want hoe het écht was, hoe het écht voelde, dat kom je juist te weten wanneer je luistert naar de verhalen van de mensen die er zelf bij waren. Gelukkig kunnen wij deze verhalen nu nog horen van de oudere mensen die zich nog ieder jaar rond de Erelijst van Gevallen in de Tweede Kamer, bij het Nationaal Monument op de Dam of op al die andere herdenkingsplekken verzamelen. Vaak met onderscheidingen opgespeld, de emotie van hun gezichten leesbaar. Hun verhalen zijn juist nu nodig, nu de Tweede Wereldoorlog voor de tegenwoordige generaties meer en meer een abstractie dreigt te worden.

Ik weet uit eigen ervaring hoe het is om de volle omvang van de Tweede Wereldoorlog pas op latere leeftijd te kunnen doorzien. Natuurlijk kreeg ik als kind in Marokko geschiedenisles over de Tweede Wereldoorlog. De oorlog werd in algemene termen verteld, maar de persoonlijke verhalen hebben we nooit meegekregen. Over de mensonterende omstandigheden in de vernietigingskampen werd niet gesproken. De Tweede Wereldoorlog stond min of meer ver van ons af. Ik prijs mij gelukkig dat ik tijdens mijn jaren in Marokko geen anti-Joods sentiment heb ervaren. Abraham Serfaty, de leider van het verzet tegen de vorige Koning Hassan II, was zelfs van Joodse afkomst. Hij werd de Nelson Mandela van Marokko. Joden en Moslims leefden in Marokko vredig met en naast elkaar. Nog steeds loop ik langs de Joodse begraafplaatsen en de synagogen in Marokko. Deze Joodse geschiedenis kennen veel jongeren met een Marokkaanse achtergrond helaas niet.

Ook toen ik als 15-jarig meisje naar Nederland kwam, drongen de verhalen over de Tweede Wereldoorlog niet direct tot mij door. Een deel van mijn puberteit bracht ik door in Rotterdam, maar ik wist niet dat die stad haar hart had verloren door een bombardement. Pas later ben ik zelf op onderzoek uitgegaan en ben ik erover gaan lezen om te begrijpen wat er was gebeurd. Ik ontdekte dat de Rotterdamse wijk “het Oude Noorden” en de Agniesebuurt, waar ik een deel van mijn puberteit doorbracht, een Joodse buurt was. Daar waren de Oost-Europese Joodse immigranten naartoe gevlucht toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak. We woonden in dezelfde buurt waar zij hadden gewoond en geleefd. Ik ontdekte de verhalen achter de straten, zoals de Vijverhofstraat, waar ik dagelijks liep, en het Hofplein, waar ik heb leren fietsen. Tot op heden wonen in deze buurt veel Marokkaanse jongeren en gezinnen, die deze geschiedenis helaas niet kennen.

De Tweede Wereldoorlog is voor mij pas helemaal gaan leven toen ik de persoonlijke verhalen van de overlevenden hoorde en er beelden bij zag. Het zijn juist deze verhalen die laten zien hoe wreed de mens kan zijn, wat intolerantie met mensen doet en waartoe die kan leiden. Juist voor al die generaties die er niet zelf bij waren moeten daarom de verhalen telkens opnieuw verteld en beschreven worden. Of in de woorden van dichter Rutger Kopland:

Oorlog

Terwijl het verhaal wil dat het verteld en
voorbij is – maar het breekt af

zeker, het is mij verteld en verteld
maar nog

ik zie die grijze beduimelde foto
maar nog is het gras weer groener dan gras
en de bloesems weer witter dan bloesem

in die grijze tuin moet het oorlog zijn geweest
in die man, die vrouw, dat kind
in dat grijze gras onder die grijs bloeiende boom

het is mij verteld en verteld hoe zij daar
hadden moeten verdwijnen, worden weggevoerd
in de goederentreinen, nooit terugkomen

terwijl het verhaal wil dat het verteld en
voorbij is – maar het breekt af

zeker, het is mij verteld en verteld
hoe vrede weerkeerde

maar nog is er geen andere foto dan deze
waarin het nog moet

Uit: 'Tot het ons loslaat', 1997

'Geef vrijheid door' en 'Het vrije woord', beide thema's zijn vandaag de dag actueler dan ooit. Zelf afkomstig uit een land dat veertig jaar een dictatuur heeft gekend weet ik hoe belangrijk vrijheid van meningsuiting en persvrijheid zijn. Het ontbreken ervan ondermijnt in alle opzichten een betekenisvolle uitwisseling tussen mensen onderling, tussen burgers en politiek. Het verstomt letterlijk en figuurlijk ieder gesprek. Het is misschien wel daarom het eerste dat een dictatuur doet: het vrije woord in de kiem smoren.

Want juist de kracht van het vrije woord is de voorbode van de verandering, de voeding voor de openbaring en het denken, het maakt het mogelijk de wereld te doorgronden waarin men, binnen een dictatuur, gedwongen is te leven. Door het vrije woord kunnen burgers zelf zien en ontdekken dat iets niet klopt. Deze ontdekking is nooit vrijblijvend. Uiteindelijk zullen burgers het onrecht dat zich openbaart aan de kaak stellen.

Met het vrije woord ontstaat het inzicht. Het schrijven, dichten, publiceren en het publieke debat zijn daarom ook een vorm van zelfstandig handelen dat kan uitmonden in verzet tegen de zittende macht.

De organisatie 'Reporters Without Borders' toont in haar nieuwste 'World Press Freedom Index' aan dat de vrijheid van de pers opnieuw verder onder druk is komen te staan. Wij mogen ons gelukkig prijzen, zeker in internationaal perspectief, met een tweede plek in deze index. Daar mogen we ook best trots op zijn. Maar helaas is er wereldwijd een verontrustende marginalisering van de persvrijheid gaande. Dictatoriale en autoritaire regimes in Afrika, Azië, Latijns-Amerika en het Midden-Oosten schromen niet voor de onderdrukking van het vrije woord. Verslaggevers, cameramensen, columnisten, bloggers en cartoonisten worden gearresteerd, bedreigd, mishandeld, zelfs vermoord.

Was de bedreiging van het vrije woord lange tijd ver bij ons vandaan; nu komt zij steeds dichterbij. De afgrijpselijke aanslag op 7 januari 2015 op het hoofdkantoor van het satirische weekblad Charlie Hebdo in Parijs staat in ons geheugen gegrift.

En in Polen, het land dat in 2014 nota bene 25 jaar van vrije democratie' vierde, is aan het begin van 2016 een omstreden mediawet getekend, die inhoudt dat de regering zelf de directie en hoofdredactie van de publieke omroep kan benoemen en ontslaan.

In het huidige Turkije, dat zo graag lid wil worden van de Europese Unie, zien wij dat de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid steeds verder in het gedrang komen. Met het ontslag van hoofdredacteur Abdülhamit Bilici heeft de kritische Turkse krant Zaman haar kritische houding en toon verloren. Het is een niet aanvaardbare inperking van de ruimte voor het vrije woord.

Het is duidelijk dat er tussen Turkije en Europa nog heel grote culturele verschillen in opvatting zijn over wat wel en niet geoorloofd is met het vrije woord. De kwestie rond de Duitse komiek Jan Böhmermann en Ebru Umar zijn daarvan een pijnlijke illustratie. Beiden hebben op hun eigen wijze hun opvattingen bekend gemaakt. Ik neem aan dat zij hun woorden weloverwogen hebben gekozen. Je kunt het er mee oneens zijn, je kunt bezwaren hebben tegen de gekozen formuleringen en bewoordingen, maar laat duidelijk zijn dat het niet aangaat dat de zittende macht van bovenaf bepaalt hoe en wat wel of niet mag worden gezegd of geschreven. Laat staan dat er ook maar enige legitimiteit kan zijn voor het ontnemen van de vrijheid van een andersdenkende. Het vrije woord, de vrijheid van meningsuiting, is de drager van de democratie. Juist zij die gekozen zijn hebben de morele plicht om andersdenkenden te respecteren, ja, om naar hen te luisteren en deel te nemen aan het publieke debat dat zij aanzwengelen. Daar hoort bij dat je je verantwoordt als je criticasters vragen stellen. Dat is de dynamiek van het debat binnen een democratie, die als uiteindelijk doel heeft om met en voor elkaar een betere en open samenleving te krijgen. En een democratie gedijt bij tegenspraak.

Ook in Nederland is er een debat over de vraag wat in het vrije woord wel of niet toelaatbaar is, wat de kaders zijn, waar de grens ligt. Als Voorzitter krijg ik veel brieven over verruwing van ons politiek debat. En ik begrijp dat. Maar dat gesprek behoort nooit te gaan over de begrenzing van het vrije woord zelf. Het vrije woord is in beginsel een onbegrensde ruimte waaraan een ieder naar eigen inzicht inhoud kan en vooral ook moet geven.

Ik zie het als mijn opdracht als Kamervoorzitter om binnen het debat vooral de dialoog betekenis te geven. Immers, door te spreken wil je ook in gesprek komen. Juist in de Tweede Kamer staat de uitwisseling van opvattingen centraal. Dat is de basis voor de grondwettelijke uitoefening van onze taak. Met elkaar in gesprek zijn, elkaar bevragen op argumenten, om mede daardoor tot een beter inzicht te komen. In een goed debat komen verschillen in opvatting naar boven, kunnen die bespreekbaar worden gemaakt. En ja, dan nog kun je met elkaar van mening blijven verschillen.

In ons land is er een weg gebaand voor de vrijheid van meningsuiting. Voor het vrije woord, voor intellectuele vrijheid. Na de Tweede Wereldoorlog is die weg - dankzij al die mensen die we vandaag herdenken - steeds breder geworden. Wij zijn het aan hen verplicht om zorgvuldig met onze vrijheid om te gaan. Om de waarden waarmee we invulling geven aan onze vrijheid niet te verloochenen. Onafhankelijke journalistiek is daarin een absolute voorwaarde. Zij speelt daarin iedere dag opnieuw een cruciale rol. Want daarop is onze democratie gebouwd: op persvrijheid, vrijheid van meningsuiting en respect voor andersdenkenden.

Graag wil ik mijn betoog afronden met een persoonlijke noot. In onze samenleving stonden en staan waarden als gelijkheid, tolerantie en godsdienstvrijheid hoog in het vaandel. Ik hoop dat wij met elkaar de openheid die ik heb ervaren toen ik naar Nederland kwam, en die ik nog iedere dag als een grote verworvenheid ervaar, ook in de toekomst blijven koesteren.

In de woorden van Remco Campert:

Verzet begint niet met grote woorden
maar met kleine daden
zoals storm met zacht geritsel in de tuin
of de kat die de kolder in zijn kop krijgt

zoals brede rivieren
met een kleine bron
verscholen in het woud

zoals een vuurzee
met dezelfde lucifer
die een sigaret aansteekt

zoals liefde met een blik
een aanraking iets dat je opvalt in een stem

jezelf een vraag stellen
daarmee begint verzet
en dan die vraag aan een ander stellen

Dank u wel.